

Negativní shoda (záporová shoda)

CAT[gramatika], CAT[syntax], CAT[sémantika]

GRAMATICKÝ JEV, PŘI KTERÉM JE NĚKOLIK MORFOLOGICKY NEGOVANÝCH ELEMENTŮ INTERPRETOVÁNO SPOLEČNĚ JAKO JEDINÁ VĚTNÁ NEGACE. Typické příklady:

- (1) Nikdo tam nepřišel
- (2) Nikdo tam nikoho neviděl
- (3) Nikdy nikam dobrovolně nepřišel

V (1) jsou dva negativní prefixy, jeden (*ni-*) na zájmenu *kdo* a druhý (*ne-*) na predikátovém slovese *přijít*. Pokud by každá z těchto morfologických negací přinášela do významu věty jednu negaci sémantickou, interpretovali bychom větu v (1) přibližně jako ‘neexistuje taková osoba, která by tam nepřišla’. Ve skutečnosti však větě v (1) rozumíme tak, že ‘neexistuje osoba, která by tam přišla’ (případně, ‘že pro všechny osoby platí, že tam nepřišly’), tedy s jedinou, společnou negací, která zasahuje celou větu (viz ↑[větná negace][větná negace]).

N.s. (DEF[*negative concord*][*negative concord*]) je na první pohled především problémem pro princip kompozicionality. Předpokládáme-li, velmi zjednodušeně řečeno, že význam věty se určitým způsobem skládá z významu jejích částí, dvě jednotky s morfologicky vyznačenou negací by po složení svých významů měly negaci ve větě zrušit (viz (4); v logice je výrok se dvěma negacemi ekvivalentní odpovídajícímu výroku bez negace). Přesto tímto způsobem většina evropských jazyků nefunguje a více jednotek (striktně daného typu, viz dále) nesoucích morfologickou negaci je v rámci věty interpretováno jako negace jediná:

(4)	Nikdo tam nepřišel	≠	Někdo tam přišel	(čeština)
	$\neg(\neg p)$	≡	p	(logika)

1. MORFOLOGIE A SYNTAX

K **n.s.** dochází ve specifických větných konstelacích obsahujících negativní indefinitum (DEF[*n-word*][*n-word*] / DEF[*n-slovo*][*n-slovo*], tj. tzv. záporná zájmena a příslovce derivovaná prefixem *ni-* od *k-*základu: *ni-kdo*, *ni-c*, *ni-kdy* atd. (viz ↑[zájmeno neurčité] [zájmeno neurčité]); a zájmeno *žádný*, které během vývoje č. obsadilo význam pravidelně derivovaného tvaru **ni-jaký*), a negovaný tvar predikátového slovesa. Kvůli jediné interpretované negaci bývá negativní morfologie na *n-slovesch* v současné literatuře obvykle analyzována jako projev syntaktické shody *n-slova* s negovaným slovesem – schematicky v (5), podobně jako v případě shody v rodě a čísle mezi subjektivním jménem a predikátovým slovesem v (6):

(5) Ni_[NEG]-kdo tam ne_[NEG]-přišel

(6) Učitel-ka_[FEM.SG] přiš-l-a_[FEM.SG]/*přiš-el-Ø_[MASC.SG]/*přiš-l-i/y_[MAS/FEM.PL] pozdě

Taková negace (prefix *ni-*) má tedy zásadně jiný sémantický status než (i) ↑[lexikální negace] [lexikální negace] (*neplavec*) a (ii) ↑[gramatická negace][gramatická negace] (*nepustit*) v (7):

(7) Nepustili tam neplavce

Lexikální negace se, byť v různé míře (srov. např. kompozicionální význam lexémů jako *nekuřák* a ideosynkrasie s významem tzv. *negativ tantum* jako *nemehlo*, u kterých už je původní slovotvorná struktura zastřena kvůli absenci motivující jednotky v současném lexikonu), podílí na kompozici významu (tzn. přidává sémantickou negaci do kompozice celé struktury); stejně tak negace gramatická (negace na predikátovém slovese), která je chápána v zásadě jako logický operátor převracející pravdivostní podmínky výroku (viz ↑[negace] [negace]). Větu (7) lze pak parafrázovat jako ‘není pravda, že tam pustili někoho, kdo není plavec’, tedy každá morfologická negace je interpretována sémanticky.

Význam lexémů *ně-kdo*, *ně-co* apod. a *ni-kdo*, *ni-c* apod. bude pak v zásadě stejný (tzn. mají význam indefinita), negativní prefix na *n*-slovu tedy pouze signalizuje obligatorní pozici *n*-slova „pod“ negací (v syntaxi *n*-slovo musí být c-komandováno větnou negací; v sémantice negace má skopus přes existenční kvantifikátor *n*-slova), srov. parafráze příkladů (8) a (9):

(8) Nikdo tam nepřišel Ne-existuje osoba, která by tam přišla

(9) Někdo tam nepřišel **Existuje osoba**, která tam ne-přišla

Další typickou vlastností **n.s.** je její lokální omezení na větu (v č. je hranice pro licencování *n*-slov zřejmě CP), srov. (10) a (11). Slovesný způsob v závislé větě zde podle všeho nehraje roli (např. na rozdíl od španělštiny, která v některých případech dovoluje licencování *n*-slov přes hranici CP, typicky pokud je vedlejší věta v tzv. subjunktivu, podrobněji viz např. BIB[[Jäger(ová), 2008]]; v č. větě není možné použít *n*-slovo ani v závislé větě s kondicionálem tak, aby bylo licencováno negací v hlavní větě, srov. (11):

(10) [_{CP1} Nestěžoval si na **nikoho**], [_{CP2} že by mu něco ukradl]

(11) [_{CP1} Nestěžoval si], [_{CP2} že by mu ***nikdo** něco ukradl]

2. TYPOLOGIE JAZYKŮ PODLE NEGATIVNÍ SHODY

N.s. je jednou ze společných vlastností slovanských jaz. Z jazyků v evropském kontextu ji vykazuje i převážná většina románských jaz., dále např. litevština a novořečtina, germánské jazyky ji (ve své standardní podobě) nemají. Někteří autoři (např. BIB[[Penka(ová), 2007]]; BIB[[Zeijlstra, 2004]]; BIB[[Giannakidou(ová), 2006]]) uvádějí následující klasifikaci jazyků podle přítomnosti a typu **n.s.**: Jazyky, které **n.s.** nemají, označují jako DEF[jazyky s dvojitou

negací][**jazyky s dvojitou negací**] // DEF[*double negation languages*][**double negation languages**]. Tento termín je motivován počtem skutečně interpretovaných logických negací ve větě daného jaz., který je vždy stejný jako počet negací vyjádřený morfologickými prostředky (tj. v příkladech známých z literatury dvě). Příkladem je standardní angličtina v (12). Věty s dvojitou negací jsou ale v těchto jaz. vždy silně příznakové. V č. tradici se lze setkat s podobným označením, a to DEF[dvojí zápor][**dvojí zápor**], pro jazyky typu češtiny, neboť v tomto případě jde o počet morfologických negací ve větě (např. BIB[][Hajičová, 2002]):

(12) **Nobody didn't** **come**
nikdo AUX.PAST.NEG přijít

Není to tak, že by nikdo nepřišel ≈ Někdo přišel (≠ **Nikdo nepřišel**)

Jazyky, které **n.s.** mají, bývají označovány jako DEF[*negativně shodové jazyky*][*negativně shodové jazyky*] // DEF[*negative concord-languages*][**negative concord-languages**]. Ty se dále dělí na nestriktně negativně shodové jazyky (*non-strict negative concord languages*) a striktně negativně shodové jazyky (*strict negative concord languages*). Rozdíl mezi nimi spočívá v typu větných konstrukcí, u kterých k **n.s.** dochází. V nestriktně negativně shodových jaz. záleží na pozici *n*-slova ve větě vzhledem k negovanému predikátovému slovesu. Pokud je *n*-slovo lineárně před slovesem, k **n.s.** nedochází, pokud je za slovesem, k **n.s.** dojde. K negování celé věty lze tedy v těchto jaz. zvolit dvě strategie: (i) preverbální *n*-slovo bez negace na predikátovém slovese (13a), n. (ii) negací na predikátovém slovese, přičemž všechna případná *n*-slova se musí vyskytovat lineárně za ním (13b). Příklad (13) demonstruje tyto strategie na překladu č. věty *Nikdo tomu nevěří* do španělštiny.

(13a) Nadie lo **cree**.
 nikdo to.acc **věří**

(13b) No lo **cree** nadie.
 ne to.acc **věří** nikdo

Konstrukce s preverbálním *n*-slovem a negovaným slovesem považují někteří autoři v jazycích tohoto typu za negramatické (např. BIB[][Giannakidou(ová), 2006]), jiní uvádějí přijatelné příklady (např. BIB[][Penka(ová), 2007] pro italštinu). V případě, že je taková konstrukce v daném jaz. gramatická, dochází k interpretaci obou negací (podobně jako v angličtině). Jako DEF[*negative spread*][**negative spread**] (např. BIB[][Giannakidou(ová), 2006]) bývají nazývány případy, kdy preverbální *n*-slovo licencuje postverbální *n*-slovo (bez negace na predikátu); příklad (14) je opět ze španělštiny:

(14) Nadie **vio** nada.

nikdo **viděl** nic

Nikdo nic **neviděl**.

Ve striktně negativně shodových jazycích dochází k **n.s.** vždy, nezávisle na pozici *n*-slov vzhledem k negovanému predikátu. Č. patří do této skupiny.

3. SYNTAKTICKÉ TEORIE NEGATIVNÍ SHODY

Přestože se každá formální teorie musí v určité fázi nějak vypořádat se sémantickým statutem *n*-slov (negativní kvantifikátory, indefinita bez negace, n. ↑[*negativně polaritní výrazy*] [*negativně polaritní výrazy*?]), v literatuře dnes panuje obecně shoda v tom, že **n.s.** je fenomén syntaktický a jako takový má být formálně modelován.

Poměrně bez problémů byl přijat předpoklad, že větná negace má svou vlastní funkční projekci (NegP) v syntaktické struktuře (již BIB[][Pollock, 1989]), její přesná pozice byla však nějakou dobu námětem diskuzí. Momentálně je standardní umisťovat ji někde mezi TP a VP (vP), což souvisí s obecným přijetím analýzy sémantiky *n*-slov v negativně shodových jazycích jako indefinit bez inherentní negace. Alternativou k analýzám tohoto typu je např. starší práce BIB[][Haegeman(ové) (1995)] a BIB[][Haegeman(ové) & Zanuttini(ové) (1996)], které vycházejí z předpokladu, že *n*-slova jsou skutečné negativní kvantifikátory (negované existenční kvantifikátory), a umisťují NegP nad TP. Někteří autoři argumentují pro proměnlivou pozici NegP (nad TP n. pod ní pro různé jazyky, např. BIB[][Zeijlstra, 2004]). BIB[][Laka(ová) (1990)] má NegP (u ní ΣP) nad IP (TP) a *n*-slova analyzuje jako ↑[NPI] [NPI]. Např. BIB[][Herburger(ová) (2001)] považuje *n*-slova za dvojznačná (preverbální *n*-slova jsou negativní kvantifikátory, postverbální jsou NPI bez sémantické negace); podrobněji k sémantice *n*-slov viz ↑[negativní indefinita][negativní indefinita]. *N*-slova se v těchto analýzách **n.s.** pak obvykle nacházejí ve specifikátoru NegP (kam stoupají z VP, případně z TP) a dochází k nějakému typu shody mezi negativními rysy materiálu ve specifikátoru a v hlavě NegP (v hlavě by v případě č. byl negativní prefix *ne-* připojovaný ke slovesu; pro diskuzi o tom, zda má verbální negativní element status hlavy, n. celé fráze viz BIB[][Zanuttini(ová) (2001)], která argumentuje pro hlavu).

Aktuální jednotnou teorii **n.s.** tvoří vzájemně související analýzy BIB[][Penka(ové) (2007)] a BIB[][Zeijlstry (2004)] vypracované v teoretickém rámci ↑[MP][MP]. *N*-slova v negativně shodových jazycích jsou u těchto autorů indefinita bez sémantické negace, která však nesou neinterpretovatelný lexikální rys negace [uNEG]. Tento rys může být chápán jako lexikální specifikace pro syntaktický kontext větné negace. Větná negace je reprezentována jako operátor (¬Op), který nese vždy interpretovatelný lexikální rys negace [iNEG]. Tento

operátor může být fonologicky realizován (např. jako negativní částice, adverbium, afix...), *n*. může být abstraktní, fonologicky prázdný (pro kritickou diskuzi zavádění abstraktního operátoru viz BIB][Penka(ová) 2007:49]). V rámci operace Agree je pak neinterpretovatelný rys zkontrolován s interpretovatelným. Po kontrole je [uNEG] smazán a do vlastní významové komputace na logické formě (LF) žádnou negací nepřispívá. Agree je vázána větou (proto nesmí být mezi nositelem operátoru větné negace a *n*-slovem hranice věty), probíhá pod ↑[c-komando][c-komandem] (výraz s interpretovatelným rysem musí c-komandovat výraz s neinterpretovatelným rysem) a dovolena je i pro více kontrolovaných elementů na jeden kontrolující (tzv. *multiple Agree*). Rozdíl mezi jazyky v přítomnosti a typu **n.s.** je v této teorii převeden na rozdílné rysové ohodnocení *n*-slov a nositelů větné negace: V jazycích s dvojitou negací je nositelem operátoru větné negace jakákoliv negativní morfologie na slovese *n*. *n*-slově. *N*-slova i verbální negace tedy nesou rys [iNEG], který je na LF interpretován jako negace. Proto počet sémantických negací odpovídá počtu morfologických negací. V nestriktně negativně shodových jaz. je operátor větné negace buď nesen morfologií slovesné negace, *n*. je abstraktní. Abstraktní, fonologicky prázdný operátor je postulován pro případy preverbálního *n*-slova bez negace na predikátu, ve větách s postverbálním *n*-slovem a negovaným predikátem je operátor větné negace nesen touto slovesnou negací. NegP je umístěna nad vP, abstraktní operátor větné negace je v jejím specifikátoru, marker slovesné negace (negativní částice, adverbium, afix...) je umístěn v hlavě NegP. Ke kontrole rysů pak dochází následovně: preverbální *n*-slovo ve specifikátoru vP kontroluje svůj [uNEG] s [iNEG] abstraktního operátoru ve specifikátoru NegP; postverbální *n*-slovo uvnitř vP kontroluje svůj rys [uNEG] s rysem [iNEG] slovesné negace v hlavě NegP. Pro striktně negativně shodové jaz. se předpokládá přítomnost abstraktního operátoru ve všech větách s *n*-slovy. Operátor větné negace tedy není nikdy nesen negativní morfologií *n*-slova ani slovesa, vždy má prázdnou fonologickou reprezentaci. Jak *n*-slova, tak verbální negace (pro č. prefix *ne-*) přicházejí do derivace s rysem [uNEG], který je zkontrolován s rysem [iNEG] abstraktního operátoru ve specifikátoru NegP a smazán. Pro č. by to tedy znamenalo, že vedle negativního prefixu na *n*-slovesch (*ni-*) není interpretován ani negativní prefix na predikátovém slovese (*ne-*). Oba jen ukazují shodu s abstraktním operátorem větné negace.

Lit.: DE SWART, H. & I. A. SAG. Negation and Negative Concord in Romance. *Lph* 25, 2002, 373–417; GIANNAKIDOU, A. N-words and Negative Concord. In Everaert, M. & H. Van Riemsdijk ad. (eds.), *The Blackwell Companion to Syntax* 3, 2006, 327–391; HAJČOVÁ, E. Negace. In *ESČ*, 2002, 283–284; HAEGEMANN, L. *The Syntax of Negation*, 1995; HAGEMANN,

L. & R. ZANUTTINI. Negative Concord in West Flemish. In Belletti, A. & L. Rizzi (eds), *Parameters and Functional Heads. Essays in Comparative Syntax*, 1996, 117–179; HERBURGER, E. The Negative Concord Puzzle Revisited. *NLS* 9, 2001, 289–333; JÄGER, A. *History of German Negation*, 2008; LABOV, W. Negative Attraction and Negative Concord in English Grammar. *Lg* 48, 1972, 773–818; LAKA, I. *Negation in Syntax: On the Nature of Functional Categories and Projections*. Ph.D diss., MIT, 1990; PENKA, D. *Negative Indefinites*. Ph.D diss., Univ. Tübingen, 2007; POLLOCK, J.-Y. Verb Movement, Universal Grammar, and the Structure of IP. *LI* 20, 1989, 365–424; ZANUTTINI, R. Sentential Negation. In Baltin, M. & C. Collins (eds.), *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory*, 2001, 511–535; ZEIJLSTRA, H. *Sentential Negation and Negative Concord*. Ph.D diss., Univ. of Amsterdam, 2004.

Hana Strachoňová